

K PROBLÉMU DIALEKTIKY JEDINEČNÉHO, VŠEOBECNÉHO
A ZVLÁŠTNEHO

A. P. ŠEPTULIN, *Dialektika jediničnogo, osobennogo i obščego*, Moskva 1973.

Otázka vzájomného vzťahu kategórií jedinečného, zvláštneho a všeobecného je tak historicky, ako aj aktuálne významným gnozeologicko-metodologickým problémom filozofie i vied. Preto vyvoláva prirodzený záujem monografická práca A. P. Šeptulina *Dialektika jediničnogo, osobennogo i obščego*, ktorá vyšla v druhom vydaní v Moskve r. 1973. Autor v nej analyzuje skúmanú problematiku komplexne a teoreticky natolko podnetne, že by jej mali venovať pozornosť aj naši filozofi.

Prvú kapitolu práce pod názvom *Problémy vzájomnej spätosti jedinečného a všeobecného v domarxistickej filozofii* autor venuje historickej analýze názorov jednotlivých filozofických škôl a mysliteľov o danej problematike. A. P. Šeptulin správne pokladá tento problém za jeden z najvážnejších a najdôležitejších v dejinách filozofie, lebo odpoveď na danú otázku určuje v podstate zameranie každého filozofa a jeho miesto v systéme filozofických škôl. Ide o problém, v ktorom sa konkretizuje základná otázka filozofie o vzťahu bytia a vedomia, hmoty a myslenia. Od správneho riešenia tejto otázky závisí rozpracovanie metód poznania a ideovo-praktickej orientácie vo svete. Nepochopenie dialektiky ich vzájomného vzťahu je zas zdrojom rôznych foriem idealizmu tak v oblasti gnozeológie, ako aj ontológie.

Druhá kapitola práce má názov *Vzájomná spätosť jedinečného a všeobecného v skutočnosti*. V tejto kapitole A. P. Šeptulin analyzuje pojmový obsah jednotlivých kategórií a vymedzuje ich vzájomné

vzťahy. Na základe uplatneného dialektického prístupu je táto kapitola prínosom pre marxisticko-leninské riešenie a ďalšie podnetné rozpracovanie danej otázky.

A. P. Šeptulin pri vymedzovaní jednotlivých kategórií a ich vzťahov vychádza z tvrdenia: „Samostatne existuje iba jednotlivé, jednotlivé predmety, javy, procesy, ktoré predstavujú jednotu jedinečného a všeobecného, opakujúceho sa a neopakujúceho sa. Všeobecné i jedinečné existuje iba v jednotlivom, vo forme stránok, momentov jednotlivého“ (s. 116). Konštatuje teda, že jedinečné a všeobecné nemôže existovať samostatne, nezávisle a mimo jednotlivých predmetov, mimo jednotlivého. Tu sa stretávame s pojmami jedinečné a jednotlivé. A. P. Šeptulin je proti stotožňovaniu jedinečného a jednotlivého, ako sa to vyskytuje v mnohých filozofických publikáciách. Hovorí: „Jednotlivé je bohatšie ako jedinečné, predstavuje jednotu jedinečného a všeobecného. Jednotlivé a jedinečné je totožné iba u nominalistov“ (s. 119). Ďalej rozvíja túto myšlienku a hovorí o správnosti tvrdenia, že jednotlivé predmety sú jedinečné, lebo každý predmet obsahuje neopakujúce sa stránky patriace iba jemu. Toto jedinečné nevyčerpáva však celý obsah daných predmetov. Marxistická filozofia pripúšťa, že všeobecné existuje reálne. Nie však samo osebe, ako predpokladá objektívny idealizmus, ale nachádza sa v jednotlivých predmetoch, procesoch, vo forme opakujúceho sa, podobných čít, stránok, vlastností. Preto je jednotlivé nielen jedinečné, ale aj všeobecné, obsahuje ich v sebe, je jednotou

jedinečného a všeobecného, a preto nemôže byť totožné s jedinečným: „Jedinečné je iba časť jednotlivého“ (s. 119).

Takéto vymedzenie pojmov jedinečného a jednotlivého je podnetné i pre zjednotenie u nás používanej terminológie. Aj v našej marxistickej filozofickej literatúre, najmä v učebniciach marxisticko-leninskej filozofie sa tieto dva pojmy niekedy stotožňujú. Pozri napr. učebnicu *Základy marxisticko-leninskej filozofie* (Bratislava 1972), kde sa pojem jedinečného vôbec nevyskytuje a pojem jednotlivého je definovaný ako to: „Čím sa odlišuje jeden objekt od druhého, čo je vlastné len danému objektu“ (s. 130). V poslednom vydaní *Filozofického slovníka* (Bratislava 1974) sa pojmy jednotlivé a jedinečné vôbec nerozlišujú a vystupujú ako synonymá (s. 235). Podľa *Slovníka slovenského jazyka* (Bratislava 1971) sú termíny jednotlivé a jedinečné sémanticky odlišné. Citujem: „Jednotlivé — jeden oddelený od ostatných, od celku, každý osobitne, každý osobe; jednotlivé predmety, body... atď.“ (s. 648). Pod termínom jedinečné nájdeme toto vymedzenie: „Zriedka, ojedinele sa vyskytujúci, vzácny; neobyčajný, výnimočný, nevidaný, čo nemá páru“ (s. 642). Už toto porovnanie niekoľkých textov ukazuje nejednotnosť. V *Slovníku slovenského jazyka* je význam uvedených termínov vyjadrený skôr na úrovni každodenného vedomia, v prípade „jedinečného“ s emotívnym zafarbením, vhodným ako výrazový prostriedok pre umeleckú literatúru. Ak teda vymedzenie významu jednotlivého v tomto slovníku vyhovuje, v prípade termínu jedinečné sa žiada doplniť jeho filozofický význam. V rôznych odborných textoch, ktoré síce uvedené pojmy nedefinujú, je ich použitie najčastejšie založené na stotožnení významu jednotlivého a jedinečného.

Pri spresnení našej terminológie by bolo adekvátne akceptovať stanovisko A. P. Šeptulina, čo by umožnilo vyvarovať sa podobných nepresností a prehĺbiť teoretické ponímanie dialektického vzťahu týchto kategórií.

Druhým dôležitým momentom tejto kapitoly práce A. P. Šeptulina je vymedzenie dialektického vzťahu všeobecného a zvláštneho. Autor podčiarkuje význam správneho riešenia tejto otázky v zmysle jej praktického uplatnenia, najmä v súčasnej etape výstavby socializmu a komunizmu.

Tretia kapitola má názov *Vzájomná spätosť jedinečného a všeobecného v poznaní*. V úvode kapitoly autor venuje pozornosť vzniku a vývinu procesu poznania ako odrazu okolitého sveta vo vedomí človeka. Na základe praxe vysvetľuje prechod od jedinečného k všeobecnému a späť. Rozvíjajúc myšlienku V. I. Lenina — „... od živého nazerania k abstraktnému mysleniu a od neho k praxi — taká je dialektická cesta poznania pravdy“, zdôrazňuje, že vedecké poznanie sa uskutočňuje pohybom od jedinečného k všeobecnému, resp. od zmyslovo-konkrétneho k abstraktnému. Tento proces však pokračuje ďalej od abstraktného ku konkrétnemu, avšak konkrétnemu, zvláštnemu, ktoré je súhrnom abstraktných určení, to znamená od zmyslovo-konkrétneho k logicko-konkrétnemu. Správne akcentuje práve myšlienku rozlíšenia kategórie konkrétneho ako jedinečného na začiatku procesu poznania, a konkrétneho, zvláštného v jeho závere. Na začiatku procesu poznania rozumieme pod konkrétnym chaotickú predstavu o celku. V závere procesu poznania, keď sme prešli stupňom abstrakcie a vraciame sa ku konkrétnemu, disponujeme už nielen chaotickou predstavou, ale aj logickým výsledkom s istými získanými určeníami a vzťahmi v dialektickej syntéze. Autor v tejto časti rozvíja myšlienku vývoja procesu poznania v zmysle marxisticko-leninskej teórie poznania a aplikuje jej zákonitosti v súvislosti s kategóriami jedinečného a všeobecného ako stupňov procesu poznania. Na množstve konkrétnych príkladov dokazuje správnosť tézy marxisticko-leninskej filozofie, že poznanie sa začína od jedinečného a postupne fixuje všeobecné ako základ teórie.

V poslednej, štvrtej kapitole *Kritika niektorých teórií vzájomnej spätosti jedi-*

nečného i všeobecného v súčasnej buržoáznej filozofii poukazuje autor na nesprávny prístup, resp. ignorovanie marxistického riešenia problému vzájomnej spätosti jedinečného a všeobecného, ktoré je typické pre súčasnú buržoáznu filozofiu.

Autor načrtol niekoľko stanovísk k riešeniu danej otázky, napr. B. Russell, G. E. Moore, K. Popper, R. Carnap a ďalších. V závere veľmi správne poukazuje, k čomu vedie nerešpektovanie dialektického prístupu pri riešení problému vzájomnej spätosti jedinečného a všeobecného. Usudzuje, že títo predstavitelia filozofie nielenže neprinesli v riešení danej otázky nič nového, ale naopak, v čste chudobnej-

šej podobe sa dopúšťajú chýb, akých sa dopúšťali domarxistickí filozofi, robia jednoznačne v poznaní vzájomného vzťahu jedinečného a všeobecného krok dozadu. K takejto falzifikácii nastoleného problému dochádza však predovšetkým z dôvodov získania určitých záverov, ktoré sú diktované triednymi záujmami buržoázie, čo nevyhnutne podmieňuje protirečenie a nedostatky elementárnej postupnosti v realizácii správnej gnozeologicko-metodologickej orientácie.

Z týchto hľadísk je práca A. P. Šeptulina poučná a podnetná aj pre nášho čitateľa, najmä pre pracovníkov v oblasti filozofie.

Viera Bilasová

K OTÁZKE SOCIÁLNYCH AKTIVÍT

G. S. AREFJEVA, Sociálna aktivnosť (Sociálna aktivita)

Ludská aktívna činnosť, vyjadrujúca v princípe formu osvojovania (pretvárania, ale aj vytvárania) skutočností na jednej strane a spôsob rozvíjania, obohacovania ľudskej subjektivity na druhej strane, predstavuje v súčasnosti jednu z centrálnych otázok marxisticko-leninskej filozofie.

Je to tak preto, lebo s analýzou historicko-sociálnej praxe ako hlavnej sféry ľudskej aktivity súvisí dialektickomaterialistické riešenie ostatných filozofických otázok v systéme marxizmu-leninizmu. Táto problematika je závažná aj tým, že v predmetno-spoločenskej praxi možno azda najzreteľnejšie skúmať skutočný život človeka a spoločnosti, t. j. v praxi sa najvýraznejšie prejavuje celé bohatstvo a mnohotvárnosť životného procesu.

Dôsledné dialektickomaterialistické rozpracovanie tejto problematiky neznamená pre marxizmus-leninizmus pozitívny prínos iba v teoreticko-filozofickej oblasti. Znamená aj jeho ideologicko-svetonázorové obohatenie, najmä ak v historicko-spoločenskej praxi vidíme filozoficky zdôvod-

nenú ideu revolučnej činnosti proletariátu.

Z tohto hľadiska sa otázka historicko-spoločenskej praxe, predmetnej aktivity ľudí stáva v marxisticko-leninskej filozofii aj významným metodologickým princípom, najmä v oblasti teórie vedeckého socializmu a komunizmu. Iba marxisticko-leninská teória o vývine spoločnosti totiž odhaľuje a metodologicky zdôvodňuje veľkú historickú pravdu, že prejavom najvyššej úrovne ľudskej aktivity je nastolovanie cieľavedomých vzťahov.

V tomto zmysle cenným prínosom k riešeniu tejto zložitej a mnohotvárnej problematiky je i práca sovietskej autorky G. S. Arefjevovej *Sociálna aktivita* (Politizdat, Moskva 1974, 230 s.), analyzujúca podnetným a originálnym spôsobom problematiku subjektu a objektu v sociálnej praxi i v poznaní.

Kniha má štyri logicky na seba nadväzujúce kapitoly. Východiskovým bodom autorkiných úvah v prvej kapitole s názvom *Kategórie „hmota“ a „vedomie“, „subjekt“ a „objekt“ v marxisticko-leninskej filozofii* je Marxova analýza problému aktivity subjektu v Ekonomicko-filozofických rukopisoch z r. 1844. Autorka zdôrazňuje,